

***A Hét* „utolsó” szerkesztőjének portréjához.** *A Hét*, jelenlegi ismereteink szerint, jogi értelemben 1924-ig létezett, de az „igazi” *A Hét* története 1919 körül befejeződött.¹ Az utolsó évtized, az 1909 és 1919 közti periódus így is már erősen hanyatló szakasza volt a lapnak. Egyebek közt azért, mert a szerkesztő-tulajdonos Kiss József ez időben már öreg, beteg és fáradt ember volt, s bár – a jelek szerint – az irányítást teljesen nem adta ki a kezéből (leginkább a pénzügyekre figyelt oda), a lap tényleges összeállítását, a napi munka irányítása az aktuális segédszerkesztőre hárult.² A lapot „összerakó” segédszerkesztő ebben az évtizedben előbb, 1914 végéig, Wallesz Jenő volt, majd őt e poszton – növekvő hatáskörrel – Rózsa Miklós követte. Szerepük lényegében máig földolgozatlan, s általában is elmondható, ez az egész periódus homályba vész. (A földolgozatlanság egyik oka az a babona, hogy az 1908 utáni *A Hét* már „nem érdekes”.) Egy jelentős lap hanyatlásának története azonban sajtótörténeti szempontból legalább annyira érdekes, mint a „virágzás” kora, s ennek vizsgálata is legalább annyit elárul a médium működéséről, mint a fénykori médium vizsgálata. Az alábbiakban ezért, e szakasz elemzését megkönnyítendő, néhány, a szerkesztéssel kapcsolatos dokumentumot teszek hozzáférhetővé. Ezek az „utolsó” szerkesztő, Rózsa Miklós szerepének megértését segítik elő.

Wallesz Jenő (1871–1943), aki 1908-tól látta el a segédszerkesztő feladatát, 1914 végéig maradt posztján. 1915. január 5-én, egy Kiss Józsefhez írott levelében³ már végkielégítését kérte:

Igen tisztelt Szerkesztő úr,
végkielégítésül mint „A Hét” tényleges szerkesztője egy évi fizetésre, tehát 2400 Koronára tartok igényt.

Az összeg szíves elküldését kérve, maradtam kiváló tisztelettel

Wallesz Jenő

1915. január 5.

Nagyságos

Kiss József úrnak

Helyben

E levél, mely meglehetősen szűkszavú, hangja „üzleti”, arra enged következtetni, hogy Kiss és Wallesz viszonya elromlott, a bizalmi viszony megszűnt. Ennél az összefüggésnél is fontosabb azonban a végkielégítése összege, a 2400 korona. Eszerint ugyanis e fontos poszt havi díjazása *A Hét*-nél mindössze 200 korona volt. (Nem rossz pénz volt ez, persze, de igazán jelentős összegnek semmiképpen nem tekinthető.)

Rózsa Miklós (1874–1945)⁴ ezt követően, még januárban vehette át a posztot. Ő akkor már rég *A Hét* munkatársa volt, elsősorban művészeti kritikákat írt, de Tövis álnéven, jellel jelölve vagy saját neve alatt egyéb dolgait is rendszeresen hozta a lap. A korszak jellegzetes, újságírói karakterű kulturális szereplője volt. Elsősorban a művészeti élet szervezőjeként ismerték, legnagyobb teljesítményének az úgynevezett Művészház létrehozása s a modern magyar festészet térfoglalását elősegítő szervezőmunkája tekinthető.⁵ Ügyes, mozgékony, de nem túlzottan mélyen gondolkodó kulturális szereplő volt

¹ Vö. LAKATOS Éva, *Magyar irodalmi folyóiratok F-H*, Bp., PIM, 1975. 772. tétel.

² Vö. LENGYEL András, *A Hét kiadóhivatali igazgatójáról = Magyar Könyvszemle*, 2012, 74–92.

³ PIM Kézirattára, Kiss József hagyatéka, jelzet nélkül.

⁴ Vö. *Magyar életrajzi lexikon*, Második kötet L-Z, főszerk. Kenyeres Ágnes, Bp., Akadémiai Kiadó, 1969, 543.

⁵ Művészet szervezői szerepét már kortársai is ismerték. Vö. például Rippl-Rónai József *Emlékezései*, Bp., 1957, 134; KASSÁK Lajos, *Egy ember élete*, 2. köt., Bp., 1983, 118. S a Művészház fontosságát a mai művészettörténet-írás is hangsúlyozza, erről a közelmúltban nagy kiállítás is született.

– erre nemcsak alkata, de helyzete is predesztinálta. Valószínű, hogy Kiss József számára is elsősorban szervezőképessége mutatkozott fontosnak. Pályája egészének s akkori írásainak ismeretében azt kell mondanunk, azzal a valóságfeldolgozó és orientáció kialakító „ösztonnel”, amely a nagy szerkesztők sajátja, nem rendelkezett. Inkább Kiss József „kiegészítője” és meghosszabbított karja, mint autonóm szerkesztő volt. Kiss elöregedése miatt azonban egyre nagyobb rész maradt rá a munkából, s ez a felmás helyzet is erősítette a hanyatlás tendenciáját.

Kiss Józsefnek bizalmasával, a kiadóhivatal vezető Hajdu Sándorral folytatott levelezéséből⁶ egyértelmű, Rózsa nagy önállósággal dolgozhatott, de működése időnként kiváltotta a tulajdonos-szerkesztő nem tetszését. Hajdu, Kiss megbízásából, olykor bele is avatkozott a dolgokba. Kiss József állapotának romlása, a lehetőségrontó külső, háborús viszonyok hatása, valamint Rózsa „házon belüli” jelenléte együtt magyarázza, hogy 1918 végén, egy sajátos, részvénytársasági konstrukció keretében, Kiss József eladta a lapot Rózsnak. (Ennek dokumentációját egy fontos cikkben Bíró-Balogh Tamás közölte,⁷ itt s most tehát főleg a történet részleteit előadni.) A történet azonban itt nem ért véget, 1918/1919 „nagypolitikai” eseményei átrendezték *A Hét* történetét is. A lap jogilag is, de facto is visszakerült Kiss tulajdonába. S e váltás során keletkezett néhány dokumentum, amely új vonásokat ad Rózsa portréjához és egyben jobban megismerhetővé teszi Kiss és Rózsa viszonyát is.

A lap történetének három fontos mozzanata 1919-ből megragadható. Az első az, hogy 1919 márciusában, nem sokkal a Tanácsköztársaság kikiáltása (március 21.) előtt, Rózsa cikkben⁸ állt ki az „utcai” politizálás ellen. Erre a cikkre Göndör Ferenc hetilapja, *Az Ember*, március 18-án meglehetősen durván reagált, mutatva, hogy *A Hét* helyzete immár radikálisan megváltozott a magyar nyilvánosságban. Göndör rövid és névtelen, de bizonyosan az ő számlájára írható cikke⁹ *A Hétről* két fontos dolgot is mond. Az egyik: „»A Hét« című lapot, Kiss József költő hetilapját valamikor olvasták Pesten. Már régen elszoktak az emberek azonban attól, hogy ezt a közgazdasági, bankárok és tőzsérek fényképeinek leközléséből élő folyóiratot kezükbe vegyék.” Ez a vád, nem kétséges, bár rosszhiszeműen túlzó, nem alaptalan. (Ugyanakkor érdekes, Göndör nem tudta, hogy a lap tényleges tulajdonosa ekkor már nem Kiss, hanem Rózsa volt.) A másik, ami fontos, és ami belevilágít a lap ekkori helyzetébe, az Rózsa cikkének kommentálása: „Úgy látszik, hogy most észre akarja magát vettetni »A Hét«, mert legújabb számában a legszemtelenebb módon izgat minden ellen, ami köztársasági és olyan tüzről pattant ellenforradalmár, hogy utálat olvasni. Valami Rózsa Miklós nevű tehetségtelen firkász, akinek a nevét a Művészház botrányából ismerjük, felelős szerkesztői minőségben a lap élén üzen hadat a forradalomnak, a magyar köztársaságnak”. Ez a minősítés már meglehetősen bonyolult helyzetet tematizál a maga, egyáltalán nem problémátlan módján. *A Hét* (és Rózsa) ugyanis „csak” annak az 1908 után egyre nyilvánvalóbban konzervatív irányban fejlődő modernségnek adott hangot ekkor is, ami, lényege szerint, változatlanul a modernség körébe tartozott, de a radikalizálódó ellenkultúrával egyre jobban szembekerült. Ám az, hogy ez a pozíció ekkor már „ellenforradalminak” látszott, nemcsak a lapot (s szerzőjét) jellemzi, de a közhangulat változását is mutatja. S Rózsa nem is volt az a „tehetségtelen firkász”, akinek Göndör, célirányosan, beállította. Nem véletlen, hogy Göndör idézni is kénytelen volt egy passzust Rózsától – ezt a hatásos retorikájú részt ugyanis hatályaltalanítania kellett. Rózsa, Göndör által idézett mondatai azonban önmagukért beszélnek: „És ha elnémitanak bennünket? Ha beveri fejünket a legújabb nagyhatalom: az utca? Nos, akkor legfeljebb mi is ütünk a homlokunkra egyet, mint André Cheniér, mikor fellépett a guillotinja s mielőtt a kés alá hajtotta a nyakát: / – Kár ezért a fejért, még

⁶ Hajdu Sándor levelei Kiss Józsefhez, PIM Kézirattár, Kiss József hagyatéka, részben jelzet nélkül. Vö. LENGYEL András 2012, i. m. 74–92.

⁷ BÍRÓ-BALOGH Tamás, *A Hét tulajdonosváltásai 1918/19-ben = Magyar Könyvszemle*, 2009, 495–501.

⁸ RÓZSA Miklós, *Ismerkedés a legújabb nagyhatalommal = A Hét*, 1919. március 6. (10. szám) 141–142.

⁹ „*A Hét*” című lapot = *Az Ember*, 1919. március 18. (25. szám) 4.

került volna ki belőle valami...” E gondolatmenet nemcsak hatásos (nem véletlen, hogy hamarosan, meghurcolása idején Móra Ferencnél is fölbukkan majd), de az adott szituációban szimptomatikus is. A radikalizálódó forradalmi idők egyik lehetséges alapmagatartása fejeződik ki benne.

Egy dolog mindezek után nem is lehetett kétséges: március 21-e után *A Hét* a legelső betiltott lapok egyike lett.

A második mozzanat, ami ebben az utolsó évben fontosnak bizonyult, s Rózsa Miklós visszavonulását eredményezte, egy családi tragédia volt: meghalt Rózsa felesége. Kiss Józsefnek ez alkalomból (1919. október 23.) írott kondoleáló levele¹⁰ túl a részvétnyilvántás gesztusán, a Rózsához való viszonya szempontjából is tanulságos:

Kedves Miklós!

Ez a levél nem akar formáság lenni, nem kondoláló részvétnyilatkozat, amit a hiúság küld és a megenyhült fájdalom fogad. A te fájdalmadra, tudom nincsen ír, sajogni fog az az idők végtelenén és fekete komorsága betölti életedet. Ha még lesznek örömeid, örizetlen pillanatokban felfelüti fejét a sötét bánýarém és agyontapos. Könnyeid nem voltak, könnyeid nem lesznek és a merev zsigbadás lesz mentő arcanumod. Tudom mennyire szeretted és szereted családodat, gyermekeidet, akiket az idegen is csodálva szeret. Nekem is igaz kedvencem volt drága halottad és én se fogom elfelejteni soha. Te egy drága útítársat veszítettél és most egyedüliségedhez nincsen fogható. Szinte hihetetlen, hogy halottaink mennyire belekapcsolódnak életünkbe és a gyermek és apa közti viszony az egymástól való eltávolodásban milyen szomorú közelségbe hozza egymáshoz. Fogadd remegő kezem szorítását.

Régi szeretettel

igaz híved

Kiss József

Budapest 1919 okt 23

Ami ebben a levélben szempontunkból érdekes, az kettős. Az egyik a tegező forma, Kiss ugyanis általában magázta régi munkatársait is. Ha tehát eltért saját gyakorlatától, az arra enged következtetni, viszonyuk a szokásosnál bensőségesebb volt. A másik momentum, a műgond, amivel ez a levél íródott. Ez is Rózsa Miklós szubjektív fontosságára utal.

Az év harmadik eseménye Rózsa Miklós visszavonulása, illetve Kiss József erre reagáló kis cikke. Ez a „Búcsú” című írás *A Hét* 1919. november 13-i számában jelent meg, a 214. oldalon, teljes névaláírással, s lényegében ez Rózsa tevékenységének végső, „tulajdonosi” értékelése. Érdemes teljes egészében idézni:

„Rózsa Miklós, aki az utolsó öt esztendő alatt mint felelős szerkesztő jegyezte »A Hét«-et, családi- és magántermészetű okok miatt kivált lapunk kötelékéből, melynek előzőleg már másfél évtizeddel azelőtt is munkatársa volt. A hű harcos – úgy érzi – elvégezte kötelességét s átadja helyét az újaknak, a fiataloknak, ahogy ez »A Hét«-nek mindig is tradíciója volt. Mi azonban úgy érezzük, hogy útravalóval tartozunk neki, aki olyan időkben tartotta »A Hét« zászlaját, mikor ez a játék épen nem ment babra. Hiszen köztudomású, hogy egy félrevezetett s méltatlan bálvány körűl örvengő tömeggel szinte egyedül »A Hét« állott a legkíméletlenebb harcban s Rózsa Miklós minden terror ellenére sem szűnt támadni a Károlyi-rezsim alatt kezdődött destruktív irányzatot. És mikor a bolsevizmusnak a vihara is itt süvített a fejünk felett, márciusban még így írt Rózsa Miklós »A Hét« vezető helyén: »Nem, nem! Nem akarjuk magunkat a közvélemény által vezetetni: mi akarjuk vezetni a közvéleményt. Azt szeretnők, hogy ami ma még a mi különvéleményünk, holnap közvéleményé legyen!«

¹⁰ MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Adatár, Rózsa Miklós hagyatéka. MKI-C-I.-163/IV-2.

Hogy mi volt ez az ő különvéleménye? Ma, amikor ez a különvélemény igazán közvéleménnyé lett, szinte megrázó hatású ez az akkor oly vakmerő gyónás:

»Mi egy félig már romokba döntött világ közepén is fenn akarjuk tartani a régi, örökszent oltárokat: a családnak, a hazának, a művészetnek, az igazságnak és a becsületnek a tiszteletét s a hitet egy eljövendő jövődöben, mely minden ellenkező látszat ellenére se lesz olyan undorítóan anyagi, mint a mai, de moráljában, eszményében tiszta, politikájában magasrendűen igazságos, szociális szellemében altruista és kultúrájában magyar és művészi lesz«.

És még megrázóbb, ha hozzátesszük pár hét múlva oly tragikusan bevált jóslatát, hogy: »Bukjunk el inkább, de maradjon meg bennünk az önfeláldozás szemérmes gőgje legalább«.

Rózsa Miklós el volt készülve rá, hogy: »Elnémítanak bennünket«, hogy: »beveri a fejünket a legújabb nagyhatalom: az utca«, – s »A Hét« csakugyan az első volt, akit a proletárdiktatúra beszüntetett, hónapokkal azelőtt, mikor a többi napi- és hetilapok még vígan megjelentek – de ő nyugodt lelkiismerettel hajtotta a kés alá a nyakát, önérzetesen citálva már előre André Cheniér szavát: – Kár ezért a fejért, még került volna ki belőle valami!...Mi is ezt mondjuk róla a búcsú pillanatában. De hozzátesszük: Kár volna érte. Mert – s ezt bizton hisszük – még kerülni fog az ő fejéből sok bátor és becsületes dolog s – reméljük – »A Hét« hasábjaira is.»

Ez a cikk nemcsak azért érdekes, mert – Rózsa Miklósnak *A Hémet* végzett szerkesztői munkája lezárásaként – a tulajdonos róla alkotott véleményét dokumentálja. De azért is, s azért elsősorban, mert ez az állásfoglalás a lap történetének végén szimbolikus: a „modern” viszonyok jó szimatú érzékelőjeként és alakítójaként, mondhatnánk ’modernitásteremtő’ lapként indult *A Hét* 1919-re eljutott oda, hogy a jelek szerint a „közvéleménnyel” szemben menetelő lap lett, s ő maga is ilyenként értelmezte magát és helyzetét. Ez önmagán túlmutató, fontos momentum, s egy nagyon összetett laptörténeti ív „logikus” zárókövének tekinthető.

LENGYEL ANDRÁS